

Комплексні фізико-географічні дослідження включають вивчення всіх природних компонентів (гірських порід, рельєфу, повітряних мас, поверхневих і підземних вод, ґрунтів, рослинності і тваринного світу), а також природних територіальних комплексів, які складають ці компоненти. Під час підготовки до практики (а вона повинна починатися не за день і навіть не за тиждень до початку практики) студенти мають отримати вичерпну інформацію щодо програми і змісту майбутньої практики і скласти уяву про особисту участь у загальній праці. В цьому їм треба допомогти.

По-перше, потрібно знати розумові можливості, особистісні уподобання і рівень знань, вмінь та навичок кожного із студентів академічної підгрупи. Таку можливість дає більш-менш тривале педагогічне спостереження, або діагностичне тестування. Педагогічне спостереження більш ефективне, проте викладач не завжди веде заняття у підгрупі, з якою потім буде працювати на практиці. В цьому випадку можна використовувати діагностичне тестування. Методика діагностичного тестування для фізико-географічних наук поки що не розроблена, по крайній мірі нам не відомі приклади подібних розробок. Проте відомо, що зміст діагностичного тестування для виявлення фахових здібностей й уподобань має включати систему психолого-педагогічних завдань, спрямованих на дослідження окремих рис і властивостей студента, важливих для оволодіння знаннями, вміннями та навичками певної науки або окремих її розділів.

Результати педагогічного спостереження або діагностичного тестування дадуть можливість спрямувати інтереси і, відповідно, підготовку кожного із студентів на засвоєння певного обсягу знань. Кінцевою метою такого підходу є здійснення самопідготовки студентів до проходження навчальної практики, яка вклучає вивчення необхідної навчальної, навчально-методичної та наукової літератури і індивідуальні консультації у викладача з приводу неминуче виникаючих запитань.

Підготовка до проходження польової практики ведеться на кафедрі фізичної географії протягом всього навчального року. Так, на лекціях з курсу "Основи ландшафтознавства" студенти отримують знання з теорії і методики комплексних фізико-географічних досліджень. Цьому присвячена окрема тема "Методи дослідження і картографування ландшафтів". На лабораторних заняттях з цього курсу студенти набувають вмінь та навичок спостереження та опису окремих природних компонентів на місцевості, а також визначення на топографічній карті і місцевості природних територіальних комплексів, які утворюють взаємозв'язані і взаємодіючі природні компоненти. Протягом 18 академічних годин виконуються наступні теми лабораторних робіт: 1. Складання попередньої карти ландшафтних контурів". 2. Дослідження рельєфу і геологічної будови фації. 3. Дослідження ґрунтів фації. 4. Дослідження рослинності фації. 5. Дослідження тваринного світу фації. 6. Ландшафтознавче дешифрування аерофотознімків. 7. Складання польової ландшафтної карти і легенди до неї. 8. Побудова ландшафтного профілю. 9. Структура і зміст наукового звіту. Вчать студенти і документальному оформленню результатів польових досліджень.

На підставі отриманих знань і відповідних рекомендацій викладача студенти у більшості випадків уже до початку польової практики більш-менш свідомо визначаються із предметом досліджень і власним місцем у розподілі обов'язків із написання колективного звіту. Іноді, з різних причин, студент не в змозі визначитись із сферою власних уподобань, і тоді доводиться призначати його на певне місце у загальному поділі праці. Але робиться це, як правило, на підставі педагогічних спостережень і супроводжується індивідуальною пояснювальною роботою з боку викладача щодо суті і змісту навчальної практики.

Важливою складовою особистісної орієнтації польової практики є написання курсових робіт з методики або за результатами практики. У першому випадку це дає можливість більш ґрунтовно підготуватись до проходження практики, у другому –

ефективно використати результати польових досліджень для конкретного, а не уможливленого наукового дослідження, яким доволі часто буває курсова, а іноді і дипломна робота. Прикладом другого підходу є дипломна робота студентки природничо-географічного факультету Ганни Степанової "Рельєф як провідний фактор формування ландшафтного різноманіття", яка буде виконуватись на кафедрі фізичної географії протягом 2003-2004 н. р. і науковим керівником якої є автор цієї статті. Робота побудована на матеріалах двох різних навчальних практик, які проводились у різний час, але на одній і тій же території науково-навчальної бази "Берізка", що розташована на березі Київського водосховища між селами Козаровичі і Лютіж Вишгородського району Київської області. Перша практика була з геоморфології, друга – комплексна фізико-географічна (ландшафтна). Разом вони дали необхідний матеріал для аналізу і узагальнень.

РОЛЬ НАВЧАЛЬНИХ ГЕОГРАФІЧНИХ ПРАКТИК У СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ-ГЕОГРАФА

Воронка Володимир, Непша Олександр

Мелітопольський ДПУ

У системі підготовки вчителя-географа надзвичайно велику роль відіграють навчальні польові практики. Перш за все це пояснюється їх плануванням і проведенням після вивчення теоретичних курсів, що дає змогу студентам застосувати набуті теоретичні знання у практичній діяльності, а викладачеві – виявити реальний рівень цих знань. Крім того, на польових навчальних практиках студенти набувають основних навичок і практичних вмінь з дослідження тих чи інших географічних об'єктів. Це дає змогу підготувати не тільки знаючого, але й вміючого спеціаліста, що дуже важливо як для роботи у шкільних закладах, так і для майбутньої наукової діяльності.

Навчальна польова практика на природничо-географічному факультеті Мелітопольського державного педагогічного університету являється невід'ємною та важливою ланкою системи навчання та підготовки вчителя географії. Її основні задачі: закріплення теоретичних знань, отриманих студентами на аудиторних заняттях; набання студентами навичок спостережень географічних явищ та процесів, оволодіння методикою польових досліджень, вивчення природно-територіальних та територіально-виробничих комплексів; розвиток у студентів географічного мислення, вміння виявляти і аналізувати взаємозв'язки як між окремими компонентами природи, так і між природою та господарською діяльністю людини.

На природничо-географічному факультеті МДПУ здійснюється підготовка бакалаврів і спеціалістів за такими спеціальностями: географія та біологія, географія та історія, географія і фізичне виховання. На всіх трьох спеціальностях у відповідності до навчальних планів першого, другого, третього і четвертого курсів проводяться польові навчальні практики з географічних дисциплін. Так, на першому курсі після вивчення теоретичних дисциплін студенти проходять польові практики з геології (42 год.), метеорології (42 год.) та топографії (42 год.), на другому курсі – з геоморфології (42 год.), гідрології (42 год.) і географії ґрунтів з основами ґрунтознавства (42 год.), на третьому – комплексна з фізичної географії (ландшафтна) – 84 год., краєзнавча (42 год.), сезонних спостережень у природі (42 год.), туризму (42 год.), а на четвертому – комплексна з фізичної та соціально-економічної географії (84 год.). Виявляється певна закономірність графіку проходження польових практик, тобто їх ускладнення від молодших курсів до старших, від окремих дисциплін до комплексних.

Завданнями польової практики перших двох курсів є ознайомлення студентів з

методикою вивчення окремих компонентів природи та виявлення географічних закономірностей в їх розповсюдженні. Однією з важливих закономірностей розвитку географічної оболонки Землі є сезонна ритміка природних процесів. Пізнанню її присвячена практика з сезонних спостережень у природі на III курсі, яка передбачає осінні, зимові та весняні спостереження.

На III курсі проводиться і комплексна польова практика з фізичної географії, ландшафтознавча за змістом. Під час практики студенти вивчають природно-територіальні комплекси – морфологічні одиниці ландшафту (фації, урочища, місцевості). Вона є заключною в системі фізико-географічних практик і тому має найважливіше значення як підсумкова практика з природничих дисциплін. Вона охоплює навички, які студенти отримали впродовж трьох років навчання як в теоретичних курсах, так і на практиках – геологія, геоморфологія, гідрологія, метеорологія та ін. Тому її вибір місця проведення практики має дуже велике значення: Північне Приазов'я, Степовий Крим і Гірський Крим – це різні структурні поверхні; схил Східноєвропейської платформи, епігерцинська Скіфська плита і Альпійсько-гімалайський орогенічний пояс, що формують комплекси різноманітних геологічних, стратиграфічних, рельєфних, рослинних та ін. угруповань. Регіон представлений найрізноманітнішими в Україні ландшафтними зонами. Вони яскраво характеризують як широтну, так і висотну ландшафтну зональність, надають уявлення про різноманіття природи Півдня України.

Практика IV курсу в основному економіко-географічна. Її головна задача – вивчення, як правило, одного із територіально-виробничих комплексів свого регіону або наочне ознайомлення з економічними районами України. Поряд з цим узагальнюється матеріал III та IV курсу з географії населення, основ промислового та сільськогосподарського виробництва. Вивчення територіально-виробничих комплексів включає також знайомство з природними умовами та ресурсами району, що вивчається.

Кожна польова практика повинна мати професійну направленість, що знаходить своє відображення в її змісті. При цьому, однак, мається на увазі, що розробка змісту і методики проведення шкільних екскурсій та спостережень в природі, позакласній роботі з географії та рішення інших методичних питань проходить в процесі вивчення курсу методики викладання географії, під час педагогічної практики та практикуму з краєзнавства.

Географічні навчальні практики на природничо-географічному факультеті МДПУ мають потужні наукові бази на узбережжях Азовського моря (с. Приморський посад, Степанівська коса, Коса Федотова у межах Кирилівки) та Молочного лиману (Алтайське лісництво), де проходять практики з геології, геоморфології, гідрології, географії ґрунтів. Дуже незначна кількість практик проводиться у межах Мелітополя (агро-біологічний комплекс – метеорологія), та Мелітопольського району (краєзнавство, топографія, метеорологія). Часто проведення польових практик пов'язується з цікавими у географічному відношенні територіями – долинами степових річок (Молочна, Берда, Обитічна), узбережжям Каховського водосховища. Комплексні польові практики і польові практики з туризму проходять як у межах вказаних територій, так і в іншому типі ландшафтів – у Кримських горах та в Карпатах.

Однією з найцікавіших у природному відношенні є Алтайське навчально-польова біостанція МДПУ, що розміщується в Якимівському адміністративному районі Запорізької області, на березі Молочного лиману (36 км від Мелітополя). Цінність бази складають зелені лісові масиви, різноманітні біотопи околиць Молочного лиману (степові ділянки, різні типи луків, острови і коси, прісноводні водойми – озера, річка Молочна і Ташенак, солонувато-водний лиман, Солоні подові озера та Азовське море) сприяли заснуванню тут біостанції інституту. Тут студенти здійснюють польові дослідження як природних, так і штучних рослинних угруповань з різним ступенем

впливу на них антропогенного фактора. При виконанні індивідуальних завдань студенти збирають оригінальний матеріал для курсових та дипломних робіт, використовуючи його для доповідей на засіданнях ботанічного, географічного та ін. гуртків, для екологічної роботи. Зараз біостанція інституту займає площу біля 1.5 га. На її території знаходяться стаціонарний 4-поверховий корпус на 200 спальних місць; стаціонарна їдальня на 200 посадочних місць; цілодобово функціонуючі ботанічна та зоологічна лабораторії, препаратурські приміщення до них. Під час польових практик створюється 6-8 тимчасових польових лабораторій; побудовані будинки для викладачів та обслуговуючого персоналу; дитній кінотеатр, працює свій радіоузоз; побудовані спортивні майданчики та ін. А питна вода з власних свердловин визнається цілощодою, ідентичною з "Феодосійською". За травень-червень на біостанції проходять практику та зміцнюють своє здоров'я понад 400-500 студентів, для яких в цей час працює санаторій-профілакторій інституту. По закінченні польових практик біостанція працює як база відпочинку для студентів і співробітників інституту та їх дітей.

Згідно навчального плану, всі практики проводяться в травні-червні, але з урахуванням місцевих умов і необхідності виїзду студентів третього курсу на педагогічну практику у дитячі оздоровчі центри, комплексна практика з фізичної географії проводиться в квітні місяці. Спостереження за сезонними явищами в природі проводяться на одній і тій же ділянці і над одними і тими ж об'єктами, переважно в районі проходження практики на перших двох курсах.

Керівництво всіма видами практики перших трьох курсів здійснюється фізико-географами, практикою IV курсу – економіко-географами. В тому ж випадку, коли практика IV курсу організується групами, одним з керівників може бути і фізико-географ, який має спеціальну підготовку для втілення задач цієї практики.

Проходження студентами польових практик має на меті не тільки застосування теоретичних знань у практичній діяльності та надбання навичок і вмінь польових географічних досліджень. Студенти вчать правильному спілкуванню з природою та поведінці в ній, що сприяє екологічному вихованню та формуванню екологічного мислення. Це проявляється у спостереженні за екологічно позитивною та негативною господарською діяльністю людини та їх наслідками, збиранні та утилізації сміття, виявленні відносно збережених і цінних у природному відношенні територій, розчищенні джерел і т.п.

Польова практика поряд з навчальними цілями надає великі можливості для проведення серед студентів виховної роботи, культурно-масових та спортивно-оздоровчих заходів. Комплексні практики мають також важливе загальноосвітнє та системоутворююче значення. Тому їх програма по можливості передбачає відвідування історичних, історико-краснавчих та художніх музеїв і виставок, історичних, меморіальних, ландшафтних, геологічних пам'яток. Це забезпечує отримання і розширення студентами своїх знань з інших спеціальностей (біології, фізвиховання та історії), допомагає формувати патріотичне відношення до історії держави і надає вмінь раціонального використання природних ресурсів України.